

ภาคที่ 1

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับมาลีสันสกฤต

บทที่ 1

ภาษาบาลีสั้นสกุต

I. จุดประสงค์การเรียนรู้

หลังจากเรียนหนึ่งแล้ว นักศึกษาสามารถปฏิบัติได้ดังนี้

1. อธิบายครรชภูลภาษาบาลีสั้นสกุตได้
2. บอกความหมายของวิัพนาการของภาษาอินเดีย อารยัน
3. อธิบายประวัติและความหมายของภาษาลั้นสกุตได้
4. อธิบายประวัติและวรรณคดีสั้นสกุตได้
5. อธิบายประวัติและความหมายของภาษาบาลีได้
6. วิเคราะห์แหล่งกำเนิดและวิัพนาการของภาษาบาลีได้
7. จำแนกและอธิบายประเภทของวรรณคดีบาลีได้

II. รายละเอียดของเนื้อหาวิชา

1. ตระกูลภาษาบาลีสันสกฤต

ภาษาบาลีสันสกฤต จัดอยู่ในตระกูลของภาษาอินโด-ยุโรป ซึ่งเป็นตระกูลของภาษาที่มีวิภาคติปัจจัยตระกูลหนึ่ง ในจำนวนภาษาที่มีวิภาคติปัจจัยสามตระกูล (1. แฮมิติก – Hamitic 2. เชมิติก – Semitic 3. อินโด-ยุโรป – Indo-European) ข้อเดิมของภาษาอินเดีย-ยุโรป คืออารยัน แต่นักประชัญทางนิรุกติศาสตร์ มีความเห็นว่า ข้อนี้มีความหมายแคบไป เพราะคำว่า “อารยัน” เป็นคำสืบมาจากคำว่าอารยะในภาษาสันสกฤต อันเป็นคำเก่าแก่ที่ใช้อยู่ในคัมภีร์ฤกเวท ต่อมา นักนิรุกติศาสตร์ ได้เสนอชื่ออื่น ๆ อีกหลายชื่อ เช่น ภาษาสันสกฤติบัง ยาเพติกบัง คอเคเซียน บัง ชื่อเหล่านี้มีความหมายไม่กว้างพอ จึงไม่เป็นที่ตกลงกันต่อmannan ก็เป็นที่ยอมรับกันในหมู่นักนิรุกติศาสตร์ชาวเยอรมันเท่านั้น แต่นักนิรุกติศาสตร์ชาติอื่น ๆ ไม่ยอมรับด้วย ในที่สุด มีผู้เสนอให้ใช้ชื่อว่า อินโด-ยุโรปีน หรือ อินเดีย-ยุโรป เพราะว่ามีความหมายกว้างครอบคลุม ทั้งอารยันในยุโรปและอินเดีย ข้อนี้จึงเป็นที่ตกลงยอมรับกันทั่วไปจนทุกวันนี้

ตระกูลภาษาอินเดีย-ยุโรป แบ่งเป็น 2 สายคือ

1. ภาษาอินเดีย-ยุโรป สายตะวันออก
2. ภาษาอินเดีย-ยุโรป สายตะวันตก

ภาษาอินเดีย-ยุโรป สายตะวันออก แบ่งออกเป็น 2 สายคือ

1. ภาษาอารยันในอินเดีย หรือ อินเดียอารยัน
2. ภาษาอิหร่าน

ภาษาอินเดีย-ยุโรป สายตะวันตก หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ภาษาอารยันตะวันตก แบ่งเป็น 5 สายคือ

1. กรีก
2. อิตาลิก
3. เคลติก
4. เยอรมนิก
5. славิก

ต่อไปนี้ออกล่ามเฉพาะภาษาอินเดียอารยัน

2. ภาษาอินเดียอารยัน

เมื่อราว 3000 ปีมาแล้ว ชาวอารยันได้อพยพจากที่รกรากกลางของเอเชีย เข้ามาอยู่ในดินแดนตอนเหนือของอินเดีย บริเวณลุ่มน้ำสินธุ ได้ขึ้นไปลุพกาดรัฐเดียน หรือ หัสดุ หรือ มิสักนะ ซึ่งเป็นชาวพื้นเมืองของอินเดียลงมาทางใต้ ชาวอารยันเหล่านี้ เมื่อเข้ามาอยู่ในอินเดีย ก็ได้พัฒนาภาษาของตนเองมาตามลำดับ กล่าวตามประวัติได้ดังนี้

ภาษาอินเดียอารยัน แบ่งเป็น 3 สมัยคือ

1. ภาษาอินเดียอารยันสมัยเก่า
2. ภาษาอินเดียอารยันสมัยกลาง
3. ภาษาอินเดียอารยันสมัยใหม่

แต่ละสมัยมีวัฒนาการทางด้านภาษาดังนี้

1. ภาษาอินเดียอารยันสมัยเก่าได้แก่ภาษาอินเดียอารยันยุคแรกมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ฤคเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ก่อแก่ที่สุดในบรรดาคัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีอายุอยู่ราว ๆ 4000 ปี¹ ต่อมากาชาอินเดียอารยันก็มีปรากฏในคัมภีร์พระเวทในยุคหลัง ได้แก่ คัมภีร์สามเวท และ ยชูรเวท ส่วนอตรรพเวท เป็นคัมภีร์พระเวทที่ 4 ที่เพิ่มเข้ามากายหลัง

¹พระยาอนุนานราชชน (เสรียรโ哥เศศ), นิรกพิศาศคร. (พะนกะ : ไทยวัฒนาพานิช, 2515), หน้า 67.

ภาษาอินเดียอารยันที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวททั้งสามที่เรียกว่า ไตรเวท หรือ ไตรเพท คือ ฤคเวท ยชุรเวท และ สามเวท นั้นมีลักษณะแตกต่างกัน เนื่องจากว่าคัมภีร์ พระเวททั้งสามนั้น แต่งขึ้นในเวลาแตกต่างกันและในสถานที่ต่างกัน ภาษาที่ใช้จึงเป็นภาษาของคน ละสมัยและคนละท้องถิ่นแตกต่างกัน คำบทสวดที่มีอยู่ในคัมภีร์หนึ่ง ย่อมไม่มีปรากฏอีกในคัมภีร์ หนึ่งและคำบทสวดที่ไม่มีคัมภีร์หนึ่ง กลับมีปรากฏในอีกคัมภีร์หนึ่ง บางเรื่องต้องมีคำยืนยัน จึงจะเข้าใจ

ภาษาอินเดียอารยันที่มีปรากฏในคัมภีร์ไตรเวท ถือว่าเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็น ภาษาที่บันทึกคำสอนของพระผู้เป็นเจ้าในศาสนาพราหมณ์ และถือว่าเป็นภาษาของคนชั้นสูง เพราะคนจะเรียน ท่อง และสวดสารຍายพระเวทได้นั้น ต้องเป็นพวกระรณะพราหมณ์และ วรรณะกษัตริย์ เมื่อภาษาในคัมภีร์ไตรเวท มีข้อแตกต่างกันซึ่นนี้ จึงได้มีนักประชัญพราหมณ์ ทางนิรุกติศาสตร์ ชื่อปานินิ ได้รวบรวมข้อแตกต่างของภาษาในคัมภีร์พระเวท มาจัดเป็น ระเบียบหมวดหมู่ และสร้างกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ภาษาขึ้น ให้ชื่อภาษาที่ตกแต่ง เรียนเรียง และแต่งขึ้นใหม่นั้นว่า “สันสกฤต” แยกศัพท์ได้ว่า ส + ส + กฤต หมายถึง ภาษาที่ตกแต่ง ขัดเกลา ดีแล้ว เพราะฉะนั้นคำว่า สันสกฤต จึงเกิดขึ้นตั้งแต่นั้นมา

พราหมณ์ปานินิ เป็นคนเกิดในราชวงศ์ตั้งตั้งอยู่ทางภาค ตะวันตกเฉียงเหนือแห่งแคว้นคันธาระ มีชีวิตอยู่ในแผ่นดินแห่งวงศ์นันทะของมหัศจรรย์ พ.ศ. 140-162 “ได้แต่งหนังสือเล่มสำคัญ มีชื่อว่า “อัชฎาธรรมยาปี”

อนึ่งภาษาอินเดียอารยันในคัมภีร์พระเวทคือภาษาปรากฏ ภาษาปรากฏ คือภาษา ถิ่นของอินเดียฝ่ายเหนือ คำว่า ปรากฏ หมายถึงภาษาดั้งเดิม คือภาษาที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ บุคคลไม่ได้ตกแต่งสร้างสรรค์ขึ้นมา² ภาษาถิ่นของชาวอารยันในสมัยก่อน เป็นชื่อร่วม ๆ กันอยู่ ยังไม่ได้แยกเรียกชื่อต่าง ๆ กันตามท้องถิ่นเหมือนอย่างในสมัยหลัง ภาษาถิ่นดังกล่าว ได้แบ่ง ออกเป็น 2 สายคือ

สายที่ 1 ได้แก่ภาษาถิ่นพิเศษที่ใช้บันทึกคัมภีร์ในพระเวทซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์เก่าแก่และ ศักดิ์สิทธิ์ เรียกภาษาถิ่นพิเศษนี้ว่า ภาษาปรากฏพิเศษ³ ภาษาถิ่นพิเศษในคัมภีร์พระเวท ทั้ง 3 มีภาษาเป็นบทสวด บทสารຍายแตกต่างกัน อาจจะเป็นพระเวททั้งสาม แต่ใน

²ศาสตราจารย์ ดร.บรรจุ พันธุเมชา, นาถสันสกฤตในภาษาไทย. (พระนคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518), หน้า 3.

³เรื่องเดียวกัน. หน้า 3.

เวลาและในสถานที่แตกต่างกันดังกล่าวมาแล้ว จึงได้มีพระมหาณปานินิ ได้รวบรวมภาษาถิ่นพิเศษ ในคัมภีร์พระเวทที่แตกต่างกันนั้น ให้เป็นหมวดหมู่เดียวกัน จัดเป็นระเบียนและตอกแต่งภาษาให้มีกฎเกณฑ์อันเดียวกัน จึงเรียกภาษาที่ตอกแต่งและจัดเป็นระเบียนนี้ว่าสันสกฤต หมายถึงภาษาที่ตอกแต่งดีแล้วแห่งพระเวท

สายที่ 2 ได้แก่ภาษาถิ่นสามัญ หรือ ภาษาปรากวัตสามัญภาษาถิ่นสามัญนี้ ประชาชนสามัญทั่ว ๆ ไปใช้พูดกัน และ ประชาชนสามัญดังกล่าวได้แก่พวกราชนัชชันต่ำคือแพทย์และศุลศร เนื่องจากภาษาถิ่นสามัญ ไม่ได้ใช้เป็นภาษาบันทึกคัมภีร์พระเวทและไม่ได้ใช้สากและสารยาพะเวท ประชาชนสามัญทั่วไป จึงนิยมใช้พูดกันในชีวิตประจำวัน

เรื่องภาษาถิ่นของชาวอารยันนี้ ได้มีต่อราเล่มหนึ่งซึ่งได้อ้างมาแล้ว “ได้กล่าวถึงภาษาถิ่นของชาวอารยันซึ่งพอเก็บใจความได้ดังนี้ ชาวอารยันมีภาษาถิ่นใช้เป็นของตนเอง แต่ละท้องถิ่นก็มีภาษาถิ่นของตนแตกต่างกันออกไป แต่บังเอิญมีภาษาท้องถิ่นหนึ่ง ใช้เป็นภาษาบันทึกและสาดพระเวทคัมภีร์พระเวทเป็นคัมภีร์大方言และตักศิลป์ของศาสนาพระมหาณีภาษาท้องถิ่นแห่งนี้ จึงได้รับเกียรติอย่างสูงให้เป็นภาษาสวัตพระเวท ชาวอารยันในท้องถิ่นอื่น ๆ ที่นับถือศาสนาพระมหาณี ย่อมาพระและนับถือคัมภีร์พระเวท จึงได้ศึกษาภาษาในคัมภีร์พระเวท ภาษาในคัมภีร์พระเวทซึ่งแต่ก่อนเป็นภาษาท้องถิ่นธรรมชาติ จึงกล้ายมาเป็นภาษาสูงและศักดิ์สิทธิ์ต่อมาราหมณีปานินิ ได้รวบรวม ตกแต่งและดัดแปลงภาษาในคัมภีร์พระเวทเสียใหม่ให้เป็นภาษามีกฎเกณฑ์ มีระเบียนทางไวยากรณ์จึงได้ชื่อใหม่ว่า ภาษาสันสกฤต⁴

2. ภาษาอินเดียอารยันสมัยกลาง ได้แก่ภาษาปรากวัตซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นของชาวอินเดียอารยันในยุคกลาง⁵ บางต่อรา กล่าวว่า ภาษาอินเดียอารยันในยุคกลาง มีประภูมิในวรรณคดีบาลี และวรรณคดีของศาสนาเซน⁶ ภาษาปรากวัตในยุคกลาง ของภาษาอินเดียอารยันนี้ มีวิวัฒนาการออกเป็น 3 ระยะด้วยกันคือ

1. ภาษาปรากวัตโบราณ (บาลี)
2. ภาษาปรากวัตสมัยกลาง
3. ภาษาปรากวัตสมัยหลัง (ภาษาอปกรัมศะ)

⁴พระยาอนุมนาราชธน (เสรีบรงค์), เรื่องเดิน. หน้า 6-8.

⁵T. Burrow, *The Sanskrit Language*. (London : Faber and Faber, 1963), p. 2.

⁶Alfred C. Woolner, *Introduction to Prakrit*. (Delhi : Motilal-Banarsi das, 1928) p. I

ต่อไปนี้ของล่าแตร์จะระบุโดยอ้างนี้

1. **ภาษาปรากรุตโนราณ มีดังนี้**

- ก. ศิลารักษ์ที่มีมาตั้งแต่สมัยกลางของคตัวราชที่ 3 ก่อนคริสต์ศักราชจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 2 ศิลารักษ์เหล่านี้ จารึกด้วยภาษาปรากรุต ในเวลาและสถานที่แตกต่างกัน
- ข. ภาษาบาลี ภาษาบาลีใช้บันทึกพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาในการถ่ายทอดเรื่องราว (พื้นยาน) และวรรณกรรมเล่มอื่น ๆ ของพระพุทธศาสนาในการนี้
- ค. ภาษาที่ใช้บันทึกพระสูตรเก่าแก่ที่สุดของศาสนาเชน
- ง. ภาษาปรากรุตที่แต่งเป็นบทละครบุคลุกราก เช่น บทละครของท่านอัคัวโมซ ซึ่งได้พบชิ้นส่วนต่าง ๆ ที่อาเซียกลาง

2. **ภาษาปรากรุตสมัยกลาง มีดังนี้**

- ก. ภาษามหาชนภูรี ได้แก่ภาษาปรากรุตที่อยู่ทางใต้ของอินเดีย นิยมแต่งเป็นโคลงสั้น ๆ กระทัดรัดชัดเจนของชาวอินเดียที่อยู่เดคข่าน
- ข. ภาษาเคารเสนีและมาครี ได้แก่ ภาษาปรากรุตที่นิยมแต่งเป็นบทละคร ดังที่พับในบทละครของกาลีทักษะและสานุคิชช์ของเขาวรทั้งนักไวยากรณ์ทั้งหลายในยุคนั้น ภาษาเคารเสนีอยู่ทางใต้ของอินเดีย ส่วนภาษาามาครีอยู่ทางตะวันออก
- ค. ภาษาปรากรุตที่บันทึกคัมภีร์ของศาสนาเชนในยุคต่อมา คัมภีร์เก่าของศาสนาเชน เขียนด้วยภาษาอรุธมาครี ภาษาอรุธมาครี คือภาษาถิ่นที่ใช้พูดกันอยู่ระหว่างรัฐสูรเสนะและมหัศจรรย์ที่มีให้คัมภีร์หลักของศาสนาเชน เช่น ของนิกายสาวัตติพิริย์ เขียนด้วยภาษามหาชนภูรี สำหรับคัมภีร์ของนิกายที่มัมพรเขียนด้วยภาษาเคารเสนี⁷
- ง. ภาษาไฟศาลี ได้แก่ภาษาของคนชนิด้า ไม่มีระเบียบแบบแผนคัมภีร์พุทธสถาแต่ตั้งด้วยภาษานี้

3. **ภาษาปรากรุตในยุคหลัง ภาษาปรากรุตในยุคหลัง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าภาษาอปกรัมเศ ภาษาอปกรัมเศนี้ เป็นภาษาปรากรุตตะวันตก ใช้เป็นภาษาพูดมากกว่าภาษาเขียน รูปคำที่ได้พบเห็นในระยะนี้ มักเป็นบทละครภาษาปรากรุตเก่า ๆ แต่นักไวยากรณ์ได้กลั่นกรองและจัดระเบียบให้ถูกต้องทางภาษาดีขึ้นกว่าเดิม ในสมัยที่ท่าน hemacandra ได้บันทึกภาษาอปกรัมเศพิเศษของชาติตะวันตกเอาไว้ ก็เป็นรูปคำเก่า ๆ อยู่อีกนั้นเทียว**

⁷ Alfred C. Woolner, *Ibid.* p. 6.

ภาษาอินเดียอารยันในยุคกลาง “ได้แก่ภาษาปรากรุต มีนิยมแต่งเป็นบทละครกันมาก ภาษาปรากรุตที่นิยมแต่งเป็นบทละครกันมาก ได้แก่ภาษามหาราชภารี เศรษฐี และมาครี เนื่องจากเชื่อกันว่า ภาษาสันสกฤต เป็นภาษาที่บันทึกคัมภีร์พระเว陀อันศักดิ์สิทธิ์ ย่อมมีค่าสูงกว่า ภาษาปรากรุต นั้นวรรณคดีอินเดีย เมื่อแต่งบทละคร มักนิยมให้ตัวละครพูดภาษาต่างกันตาม วรรณะ คือตัวละคร ฟีลี่ย์ คนสนิทของพระเอก ตัวโง่ และคนชั้นต่ำ พูดภาษาสันสกฤต ส่วนตรี วิทูษกะ คือตัวตลก ฟีลี่ย์ คนสนิทของพระเอก ตัวโง่ และคนชั้นต่ำ พูดภาษาปรากรุต แม้ภาษา ปรากรุตเอง ก็ยังแบ่งออกไปอีกคือ ตรีและวิทูษกะ ให้พูดภาษาเศรษนี ตรีผู้ที่พูดภาษา เศรษฐี เวลาร้องเพลง ต้องร้องเพลงเป็นภาษามหาราชภารี สำหรับตัวโง่และคนชั้นต่ำ ให้พูด ภาษาamacii⁸

ในปัจจุบันภาษาปรากรุตมหาราชภารี “ได้กล้ายมาเป็นภาษาราชี ภาษาเศรษนี กล้ายมาเป็นภาษากรซ ภาษามาครี กล้ายมาเป็นภาษพิหาร อันเป็นภาษาถิ่นในปัจจุบันนี้

3. ภาษาอินเดียอารยันสมัยใหม่ “ได้แก่ภาษาอินเดียในรัฐต่าง ๆ ในปัจจุบัน เช่น ทาง ตะวันออก มีภาษาเบงกาลี พิหารี โอฤทธา เนปาลี ปหารี และอัสสัม ทางตะวันตกและตอนเหนือ มี สินธี ปัญจาบี กัศมีรี คุชราชี และอินเดียทางตอนใต้ มี มราฐี เป็นต้น

3. ภาษาสันสกฤต

3.1 ประวัติภาษาสันสกฤต

ภาษาสันสกฤต เกิดขึ้นในยุคแรกแห่งภาษาอินเดีย อารยัน หรือภาษาปรากรุตยุคแรก ภาษาปรากรุตยุคแรกนี้ จะเรียกว่าเป็นภาษาสันสกฤต ก็ได้คือเป็นภาษาพระเวท อันได้แก่ภาษา สันสกฤตก่อนสมัยคลาสสิค ในคัมภีร์ทุกเวทอันเป็นคัมภีร์เก่าแก่ของศาสนาพราหมณ์ในตอนแรก นั้น มีบทสวดบทสวดยาวแตกต่างกัน พราหมณ์ปานินิจึงได้เรียบเรียงตกแต่งใหม่เป็นภาษา สันสกฤต ภาษาสันสกฤตที่พราหมณ์ปานินิสร้างขึ้นมาตั้งแต่ มีวิวัฒนาการหรือสร้างมาจากภาษา อินเดียอารยันยุคแรก หรือ ภาษาปรากรุตยุคแรก

พระเวทคือคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพราหมณ์ มีอยู่ 3 คัมภีร์ เรียกว่า “ไตรเวท หรือไตรเพท ก่อร่วมคือ

⁸Ibid. pp. 4-6.

1. ฤคเวท คือ คัมภีร์ที่แต่งเป็นคำฉันท์ ใช้สำหรับสวดอ้อนวอนและสรรเรศริษฐ์พระผู้เป็นเจ้า
2. ยชุรวาท คือ คัมภีร์ที่แต่งเป็นร้อยแก้ว ใช้สาหร่ายในเวลานุชาบวงสรวงพระผู้เป็นเจ้า
3. สามเวท คือคัมภีร์ที่แต่งเป็นคำฉันท์ ใช้สวดในพิธีถวายน้ำโสม
ต่อมากายหลัง ได้มีการเพิ่มเข้ามาอีกคัมภีร์หนึ่งคือ อstrarพเวท ว่าด้วยการปลูกเสกต่าง ๆ และกล่าวถึงการใช้มนต์ด้วย

ฤคเวท เป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุด ภาษาที่ใช้ในคัมภีร์ฤคเวทคือภาษาอารยันในยุคแรก ภาษาอารยันในยุคแรกคือภาษาถิ่นพิเศษ ที่เรียกว่าภาษาปรากรุกตพิเศษนั้นเอง ภาษาปรากรุกตพิเศษที่ใช้บันทึกคัมภีร์ฤคเวทอันเป็นคัมภีร์เก่าแก่ที่สุด จึงถูกเปลี่ยนภาษาสักดิสก์และเป็นภาษาสูงกว่าภาษาท้องถิ่นสามัญ หรือภาษาปรากรุกตสามัญทั่ว ๆ ไป

ประวัติแห่งการรวบรวมและการแต่งฤคเวท “ไม่ได้กำหนดข้อถูกต้องกับเวลาที่แน่นอน บางที่อาจจะแต่งขึ้นประมาณ 1200-1000 ปีก่อนคริสต์ศักราช¹

ภาษาที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวททั้งสามนั้น มีลักษณะเป็นภาษาคนและรุ่นไม่เหมือนกัน คำที่ปรากฏในคัมภีร์หนึ่ง ไม่ปรากฏในคัมภีร์หนึ่ง ทั้งนี้เพราะเหตุว่าพระเวททั้งสามนั้น แต่งขึ้นในเวลาและสถานที่แตกต่างกัน

ในเมื่อภาษาในคัมภีร์พระเวทแตกต่างกันเช่นนี้ จึงได้มีนักประชัญญ์รวบรวมภาษาในพระเวทให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตรงกันและเหมือนกันทุกคัมภีร์ นักประชัญญ์ผู้รวบรวมเรื่องดังกล่าววนี้ มีชื่อว่า ปานินิ ภาษาที่ปานินิรวบรวม ปรับปรุงและแต่งขึ้นมาใหม่ มีชื่อเรียกว่า “ภาษาสันสกฤต” ภาษาสันสกฤต แปลตามพยัญชนะว่าภาษาที่ได้ปรุงแต่งขึ้นแล้ว²

3.2 ความหมายของสันสกฤต

คำว่า “สันสกฤต” แยกศัพท์เป็น ส+ส+กฤต แปลว่าภาษาที่ปรุงแต่งขึ้นอย่างดี มีความหมาย 2 อย่างคือ

¹T. Burrow, *Op.cit.*, p. 35.

²สมมีสัตยานันทบุรี, นิตยสารไทย-การศ. (พะนค : พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด กิตติวรรณ, 2523), หน้า 1 (ฉบับที่ 20 ปีที่ 8 เล่มที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2523).

1. ในความหมายแคบ หมายถึงภาษาสันสกฤตแบบคลาสสิก (classical Sanskrit) ที่ปานินิได้ปรับปรุงมาจากภาษาพระเวทและได้วางกฎไวยากรณ์ไว้อย่างแน่นอนรัดกุม

2. ในความหมายกว้าง หมายถึงภาษาสันสกฤตแบบคลาสสิกและภาษาสันสกฤตก่อนสมัยคลาสสิกคือภาษาพระเวท (Vedic Language)³

สวามีสัตยานันทบุรี เรียกชื่อภาษาพระเวทว่า “ไวนิคสันสกฤต” หมายถึง ภาษาสันสกฤตในพระเวทนั้นเอง ภาษาสันสกฤตในพระเวทมีรูปลักษณะต่างจากภาษาสันสกฤตแบบคลาสสิก⁴

ภาษาสันสกฤต เป็นภาษาที่บุคคลสร้างสรรค์ขึ้นมา “ไม่ได้เกิดขึ้นมาเองตามธรรมชาติ” เหมือนภาษาปราการ ภาษาสันสกฤต มีอักษรเป็นของตนเอง เรียกว่า “อักษรเทวนารี” อักษรเทวนารี มีลักษณะเป็นเส้นตรงและเหลี่ยม เป็นอักษรของชาวอินเดียฝ่ายเหนือ ได้ดัดแปลงรูปอักษรมาจากอักษรพราหมีของพระเจ้าโศกมหาราช สำหรับชาวอินเดียฝ่ายใต้ ก็มีรูปอักษรของตนเองเหมือนกัน เรียกว่าอักษรคุนถ์ อักษรคุนถ์นี้มีรูปลักษณะกลมและมีหนามเตย ชาวอินเดียฝ่ายใต้ได้ดัดแปลงอักษรคุนถ์นี้มาจากการอักษรพราหมีเช่นเดียวกัน อักษรคุนถ์นี้ มีอทธิพลต่อการเกิดขึ้นของอักษรอมยุ พม่า เช่น ไทย และอักษรของประเทศไทยในอาเซียนตะวันออกเฉียงใต้ด้วย

อักษรที่เก่าแก่ที่สุดที่พบหลักฐานในอินเดียมีประمانศวรรษที่ 3 ก่อน ค.ศ. มีอยู่ 2 ยักษรคือ-

1. อักษรฆรูปโรษฐี (Kharosthi)

2. อักษรพราหมี (Brahmi)

อักษรทั้ง 2 นี้ มีปรากฏอยู่ในศิลปาริบกของพระเจ้าโศกมหาราช

อักษรฆรูปโรษฐี มีรูปลักษณะการเขียนจากขวาไปซ้าย (from right to left) พบรากทะวันตา เนียงหนีของอินเดีย อันเป็นส่วนที่อยู่ในความปกติของชาวเบอร์เซีย อักษรฆรูปโรษฐีนี้ ได้ดัดแปลงมาจากอักษรอะราบ์ไมอิก (Aramaic) ซึ่งเป็นภาษาสาขาง่องตระกูลเซมิติกคือ เซมิติกด้านเหนือ อักษรอะราบ์ไมอิก เป็นของชาวอะราบ์ไมอิก ชาวอะระไมอิกมีภูมิลำเนาโบราณอยู่ในแอฟริกาน้อย แต่ปัจจุบันสืบทอดไปแล้ว

³T. Burrow, *Op.cit.*, p. 2.

⁴สวามีสัตยานันทบุรี, เรื่องเดิม. หน้า 1.

อักษรพราหมี มีรูปลักษณะแตกต่างจากอักษรขrozภี คือเขียนจากซ้ายไปขวา (from left to right) อักษรพราหมีเป็นต้นกำเนิดของอักษรเทวนครีและอักษรคุณถั้งกล่าวมาแล้ว อักษรพราหมีได้ดัดแปลงมาจากอักษรเซมิติก (Semitic) ซึ่งเป็นอักษรของชาวอาหรับทางใต้ ที่ได้เดินทางมาค้าขายที่อินเดียโดยขึ้นบกที่ท่าเรือทางตะวันตกของอินเดีย ระยะการติดต่อค้าขาย ตกในราว ๆ 500 ปีก่อน ค.ศ. อักษรเซมิติกนี้ ใช้พูดกันในดินแดนอาหรับ อิรัก และประเทศในแอฟริกาตะวันออก

อย่างไรก็ตาม ยังมีนักภาษาศาสตร์บางคนเชื่อว่า อักษรขrozภีและอักษรพราหมีได้ตัดแปลงมาจากอักษรเพนไชยิน อันเป็นอักษรที่เก่าแก่ที่สุด

ขอกล่าวประวัติของนักประชัญญาณนิอิสก้าเลิกน้อยคือ ปานินิ เป็นคนวรรณะพราหมณ์ ชาวเมืองคุลาตุระ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ แคว้นคันธาระ พราหมณ์ปานินิ มีชีวิตอยู่ในราชวงศ์ที่ 4 ก่อน ค.ศ. ในรัชสมัยของพระเจ้าันหนะแห่งแคว้นมคอ หนังสือที่ท่านแต่งขึ้น เป็นตำราไวยากรณ์สันสกฤตที่เก่าแก่และมีชื่อเสียงที่สุด มีชื่อว่า “อัชญาธายี” หนังสือเล่มนี้ ประกอบด้วยสูตรสั้น ๆ ถึง 4,000 สูตร จุดมุ่งหมายของสูตรสั้น ๆ คือเพื่อให้ผู้เรียนได้จำได้อย่างแม่นยำ เพราะว่าการเรียนการเรียนการสอนหนังสือในสมัยโน้น นิยมสอนกันด้วยปากเปล่า (มุขปารูป) ไม่ได้สอนด้วยคำารียน หรือเรียนทางวิทยุ โทรศัพท์หรืออุปกรณ์ทุกวันนี้ ผู้เรียนในสมัยโน้นต้องท่องจำ ค่านิยมของสังคมในยุคหนึ่น อยู่ที่ความจำ ถือว่าความจำ เป็นความสามารถทางมันสมองของมนุษย์ ถ้าใครท่องจำได้มาก ถือว่าคนนั้นเก่งที่สุด ความนิยมในการสอนด้วยปากเปล่าเพื่อความจำ มีเช่นเดียวกันในอินเดียเท่านั้น ยังมีในประเทศไทยก็เช่นกัน ซึ่งเพลโล เคยกล่าวไว้ว่า “การคิดอักษรขึ้นใช้แทนการท่องจำ ทำให้มนุษย์ขาดอานุภาพแห่งความทรงจำ คือแทนที่จะจดจำจากอินทรีย์ภายใน ต้องอาศัยสัญญาณลักษณะภายนอกเข้าช่วย”⁵

ปานินินนอกจากแต่งตำราอัชญาธายีแล้ว ยังได้แต่งตำราไวยากรณ์สันสกฤตอีกหลายเล่ม เช่น ราชปารูป คณปารูป ลิงคานุศาสน และศิกษา เป็นต้น

นักประชัญญาทางไวยากรณ์สันสกฤตที่มีชื่อเสียงต่อจากปานินิ ก็มีกัตยาน ปตัญชลี และ กาลิทาส เป็นต้น

⁵พระมหาเสรียรพงษ์ บุณฑวนุโณ, วรรณไวยากรณ์, ภาษาศาสตร์, โครงการต้ารัสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 12.

3.3 วรรณคดีสันสกฤต

วรรณคดีสันสกฤต มีข้อบอกรวบรวมมาก สรุปโดยย่อดังนี้

1. **คัมภีร์พระเวท** ได้แก่ ถุคเวท ยชุรเวท สามเวทและอตรารพเวท พระเวททั้ง 4 นี้ประกอบด้วยคัมภีร์ 3 ประนาทคือ สัมพิทา (บทร้อยกรอง) สุดูดีเทเพเจ้า คัมภีร์พระมหาณะ (ร้อยแก้ว) บุชาบัญญและคัมภีร์อารணยகและอุปนิษัท กล่าวถึงเรื่องเทเพเจ้า โลกและมนุษย์
2. **มหากาพย์** ได้แก่มหาการตะและรามายณะ มหาการตะ ผู้จนา คือ ฤาษีเวทวุยาส หรือ กฤษณ ใหญ่ปะยนะ มีโศลกถึง 100,000 บทหรือ 220,000 บรรทัด กล่าวถึงพื่น้องสองตระกูล รบกัน รามายณะ ผู้จนาคือ ฤาษี วาลมีกี มีโศลกถึง 24,000 บท กล่าวถึงพระรามตามนางสีดา
3. **คัมภีร์ปุราณ** กล่าวถึงเรื่องราวที่มีมาแต่โบราณ
4. **คัมภีร์ตันตระ** กล่าวถึงคำสอนลึกซึ้งทางไสยาสตร์ เวทมนตร์
5. **คัมภีร์ธรรมศาสตร์** กล่าวถึงหลักกฎหมาย อรหัตศาสตร์ กล่าวถึงการเมือง การทุต การคลัง และการปกครอง ภารණศาสตร์ กล่าวถึงโลกทางภารণ
6. **ตำรากาพย์กลอนโภลงคันท** ที่เรียกว่า กาพยศาสตร์ อลังการศาสตร์ หรือ สาหิตยศาสตร์
7. **ตำราไวยากรณ์** มีคัมภีร์อัชญาชัย ของ ปานินิ เป็นต้น
8. **ตำราภาษาศิลป์** สังคีตศิลป์ และอื่น ๆ

4. ภาษาบาลี

4.1 ประวัติภาษาบาลี

ประวัติภาษาอินเดียอารยันกล่าวว่า ภาษาบาลี เกิดขึ้นในสมัยกลางแห่งภาษาอินเดีย อารยัน ภาษาอินเดียอารยันในสมัยกลาง ได้แก่ ภาษาปรากรฤกษ์ ภาษาปรากรฤกษ์มีวัฒนาการ แบ่งเป็น 3 ระยะคือ ระยะที่ 1 สมัยโบราณ ได้แก่ภาษาบาลี ระยะที่ 2 สมัยกลาง ได้แก่ภาษา ปรากรฤกษ์ต่าง ๆ ระยะที่ 3 สมัยหลัง ได้แก่ภาษาอปกรัมศ

ภาษาบาลี คือภาษาที่ใช้บันทึกคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์สำคัญ ๆ ของพระพุทธศาสนาในภาษาธรรม (หินยาน) พระพุทธศาสนาในภาษาธรรม ปัจจุบันมีเพร่หลายอยู่ในประเทศไทย ลังกา และพม่า เป็นต้น ชาวพุทธในประเทศไทยเหล่านี้เชื่อว่า ภาษาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์สำคัญอื่น ๆ คือภาษาบาลีและภาษาบาลีคือภาษาแม่

เหตุผลที่ชาวพุทธในประเทศไทยที่กล่าวมาเชื่อว่าภาษาบาลีคือภาษาแม่ เพราะว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ที่พุทธคยา แคนวัณเมฆ และประกาศพระศาสนาในตอนแรกที่แคนวัณเมฆ ดินแดนแคนวัณเมฆ จึงเป็นเวทีที่พระพุทธเจ้าทรงประสูตรผลสำเร็จในการประกาศพระพุทธศาสนาในระยะเริ่มแรก พระพุทธเจ้าถึงแม้จะไม่ได้เป็นชาวเมือง แต่พระองค์ก็ทรงสามารถตรัสภาษาแม่ได้ เพราะพระองค์ทรงเป็นพระสัพพัญญูในนิรุกติศาสตร์

เหตุผลอีกอย่างหนึ่งคือ หลักสูตรการเรียนภาษาบาลีของคณะสงฆ์ไทย มีวิชาแปลอยู่ด้วยวิชาหนึ่ง ซึ่งวิชาแปลไทยเป็นเมฆ และแปลเมฆเป็นไทย คำว่าเมฆในความหมายนี้ หมายถึงภาษาบาลีนั่นเอง กล่าวคือแปลไทยเป็นบาลี และ แปลบาลีเป็นไทย คำบาลีและเมฆ จึงเป็นคำที่ใช้แทนกันได้ แต่นักประชัญญาบางท่านบอกว่า คำว่าเมฆนั้น เป็นชื่อแคนวัณเมฆใช้เป็นชื่อภาษา เช่น แคนวัณเมฆ มีเมืองหลวงชื่อราชคฤห์ ถ้าเป็นชื่อของภาษาต้องใช้คำว่า มาคธี แต่ภาษาแม่ที่กับภาษาบาลีนั้น มีข้อแตกต่างกันมาก

4.2 ความหมายของบาลี

ความหมายที่แท้จริงของคำว่า “บาลี” นั้น ยังเป็นเรื่องที่ถูกถกเถียงกันอยู่ในหมู่นักภาษาบาลี ทั้งหลาย ยังหาข้อยุติไม่ได้ สำหรับชาวพุทธในประเทศไทย มีความเชื่อตามแนวติข้องพระพุทธ-โมสาการย์ พระธรรมป่าลະ พระอรรถกถาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งพระพุทธศาสนาในภาษาธรรม ทั้งหลาย ได้ให้คำจำกัดความของคำว่าบาลี ไว้ 3 อย่างคือ-

1. บาลี หมายถึงพระพุทธawan คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดที่รวมไว้ในพระไตรปิฎก
2. บาลี หมายถึงภาษาของพระไตรปิฎก
3. บาลี หมายถึงสถา หรือ แนว แห่งพระไตรปิฎก

คำว่าบาลีในความหมายทั้ง 3 อย่างนั้น มาจาก根 (ราตุ-root) เดียวกันนั่นคือ ปัล ราตุ ในความหมายว่า รักษา โดยตั้งรูปวิเคราะห์ได้ว่า อนุส ปาเลตติ ปัล แปลว่า ภาษาได้ย้อมรักษาซึ่งเนื้อความ ภาษานั้น ชื่อว่าบาลี¹

ต่อไปนี้ขอนำทัศนะของนักประชัญญาทั้งหลายมาเสนอไว้ดังนี้

1. โกรสมพี (Kosambi) นักประชัญญาทางพระพุทธศาสนาท่านหนึ่งของอินเดีย ได้กล่าว สนับสนุนมติของท่านพระพุทธโมสาราย โดยกล่าวว่า คำว่า บาลี มีรากศัพท์มาจาก ปัล ราตุ ในคำแปลว่า รักษา ความหมายดังเดิมของบาลี หมายถึงตัวราชหรือวรรณคดีที่รักษาไว้ในพระไตรปิฎก²

2. พระภิกขุสิทธัตถะแห่งอินเดียกล่าวว่า คำว่าบาลี มาจากคำภาษาสันสกฤตว่า ปัล พยัญชนะที่มีฐานเกิดยอดเพดาน (บุ่มเหงือก) สามารถเปลี่ยนเป็นพยัญชนะตัว ล หรือ พ ในภาษาบาลีและภาษาป्रากฤตได้ ดังนั้นเมื่อกล่าวผ่านไปนาน ๆ เช้า คำว่า ปัล ย่อมเปลี่ยนเป็น ปัล หรือ ปอา หรือ ปัล หรือ ปอาพี ได้ตามหลักของการเปลี่ยนแปลงเสียง³

3. พระภิกขุ เจ. กัชยป (J. Kashyap) แห่งอินเดีย กล่าวว่า คำว่าบาลี มีรากศัพท์มาจากคำว่า ปริยา กล่าวคือ พระพุทธawan ในพระไตรปิฎก พระเจ้าอโศกได้เคยตรัสคำนี้ไว้เมื่อกันในศิลารักษ์กวางรูของพระองค์ว่า “อามานิ ธรรมปลิယานิ” คำอุปสรรค ปริ ของคำว่า ปริยา กล้ายเป็นเสียงยาวได้ และต่อมาก็กล้ายเป็นเสียงสั้น เพราะฉะนั้นจึงมีวิวัฒนาการของคำนี้ดังนี้ ปริยา > ปาริยา > ปัลิยา > ปัล⁴

4. นักประชัญชาวยุโรปบางคนให้ทัศนะว่า คำว่า ปัล มาจากคำว่า ปักกะ > ปاؤตะ > ปاؤละ > ปะละ ตามความหมายนี้ หมายถึงภาษาของคนทั่ว ๆ ไป แนวความคิดนี้ได้รับการคัดค้านพอสมควร⁵

¹Anomdarshi Barua (Bhikshu), *Introduction to Pali.* (Varanasi ; The B-anaras Hindu University Press, 1965), see Introduction p. I.

²P.G. Gune, *An Introduction to Comparative Philology.* (Poona : Poona Oriental Book House, 1961), p. 195.

³Ibid. p. 195.

⁴Anomdarshi Barua (Bhikshu), *Op.Cit.* p. xix.

⁵P.D.Gune, *Op.Cit.* p. 195.

5. ศาสตราจารย์ วี. ภัตตาจารย์ (Prof. V.Bhattacharya) กล่าวว่า คำว่า ปali มีรากศัพท์มาจากคำสันสกฤตว่า ปมุติ > ปลุติ > ปตุติ > ปญูภิ > ปลิ > ปali⁶

6. นักประชัญญาบ้างคนมีความเชื่อว่า คำว่า ปali มาจากคำว่า ปลุลี ปลุลี เป็นคำสันสกฤตหมายถึงหมู่บ้านเล็ก ๆ หรือ เมืองหนึ่ง คำว่า ปali จึงเป็นภาษาของคนทั่ว ๆ ไปอันอาจหมายถึงภาษาของชาวชนบท และคำว่า ปali เป็นขบวนการวิพัฒนาการของภาษาขึ้นหนึ่งที่มาจากคำว่า ปมุกติ⁷

7. นักภาษาบางคนเชื่อว่า คำว่า ปali มาจากคำว่า ปมุกติ โดยผ่านขบวนการวิพัฒนาการทางภาษาคือ ปมุกติ > ปมุติ > ปญูภิ > ปมุลี > ปลุลี ปali หรือ ปมุกติ > ปตุติ ปญูภิ > ปลุลี > ปali

คำว่า ปมุกติ หมายถึง แนว หรือ แตก แห่งพระไตรปิฎกหรือบางทีก็หมายถึงตัวพระไตรปิฎกเอง ในเบื้องต้นคำว่า ปali ตามรากศัพท์มาจาก ปมุกติ หมายถึงแนวแห่งพระไตรปิฎก และงานที่เกี่ยวข้องกันด้วย เมื่อเวลาผ่านไป ภาษากองงานด้านนี้ จึงได้นามว่า ปali⁸

8. นักภาษาบางคนให้ทرقนะว่า ภาษาของชาวเมืองปญูลีบุตรอาจจะเป็นที่มาของภาษาบาลีก็ได้ เพราะคำว่า ปญูลี กับ ปali มีเสียงใกล้เคียงกัน แต่ ปญูลีบุตร เป็นชื่อของเมืองหลงในแคว้นมคอ โดยทั่ว ๆ ไปภาษาที่ใช้พูดกันนั้น มักจะมาจากชื่อหมู่บ้าน มิใช่มาจากเมืองดังนั้นวิธีตั้งชื่อภาษาบาลีตามชื่อเมืองปญูลีบุตร ดูเหมือนว่าจะเป็นไปไม่ได้ แต่ก็เป็นเรื่องที่น่าสังเกต ไม่ควรที่นักภาษาทั้งหลายจะละเลยเสีย การตั้งชื่อบาลีตาม ปลาสะ ซึ่งเป็นชื่อเก่าแก่ของภาษามคอ ก็ย่อมไม่มีเหตุผลเช่นเดียวกัน⁹

9. นักไวยากรณ์ทั้งหลายได้วิเคราะห์คำบาลีตามหลักนิรুกติศาสตร์ โดยตั้งรูปปิวิเคราะห์ว่า ส�ุทตุถ ปะเลตติ ปali แปลว่า ภาษาใด ยอมรักษาซึ่งความหมายของคำไว้ได้ ภาษาันนั้น ชื่อว่าบาลี¹⁰

10. วิลเฮล์ม ไกเกอร์ (Wilhem Geiger) กล่าวว่า คำว่า บาลี หมายถึงคำราหลักคือพระไตรปิฎกถ้าหมายถึงภาษา ก็คือภาษาบาลีซึ่งเป็นคำไวยพจน์ที่ความหมายเหมือนกัน ภาษาบาลีนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ตันติภาษา หมายถึงภาษาที่มีระเบียบแบบแผน¹¹

⁶Anomdarshi Barua (Bhikshu), *Op.Cit.* p. xviii.

⁷S.C. Banerji, *An Introduction to Pali Literature.* (Calcutta; Punthi Pustak, 1964), p. 14.

⁸*Ibid.* p. 14.

⁹*Ibid.* p. 14.

¹⁰*Ibid.* p. 14.

¹¹Wilhelm Geiger, *Pali Literature and Language.* (Delhi;- Oriental Books Reprint Corporation, 1968), p. 1.

4.3 แหล่งกำเนิดภาษาบาลี

ตามประวัติภาษาอินเดียที่กล่าวมาแล้ว ภาษาบาลีเกิดขึ้นในยุคกลางแห่งภาษาอินเดีย อารยัน ภาษาอินเดียอารยันในยุคกลาง ได้แก่ภาษาปรากถุ ภาษาปรากถุในยุคนี้ มีวิวัฒนาการ แบ่งเป็น 3 ระยะคือ ระยะที่ 1 ได้แก่ภาษาบาลี ระยะที่ 2 ได้แก่ภาษาปรากถุท้องถิ่นต่าง ๆ ระยะที่ 3 ได้แก่ภาษาอปภรัมศะ ตามที่กล่าวมาแล้ว

แหล่งกำเนิดของภาษาบาลี ยังเป็นที่นิจฉัยกันอยู่ในแวดวงหมู่นักประชัญญาทางภาษาบาลี ยังหาข้อยุติไม่ได้ เช่นเดียวกัน สำหรับชาวพุทธที่นับถือพระพุทธศาสนาในภูมิภาคไทย ลังกา เป็นต้น เชื่อกันว่าภาษาบาลีคือภาษามคอ ภาษามคอคือภาษาที่ประชาชนใช้พูดกันอยู่ ในดินแดนแคว้นมคอ ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ตรัสสูญเสียพุทธคยาแคว้นมคอ และได้ทรงประกาศพระศาสนาในระยะเริ่มแรกและใช้เวลาส่วนใหญ่ในดินแดนแคว้นมคอ ซึ่งในขณะนั้นพระเจ้าพิมพิสารเป็นกษัตริย์ปกครองแคว้น มีนครหลวงชื่อว่าราชคฤห์ ยิ่งไปกว่านั้นในระยะต่อมา ในราชคฤห์ที่ 3 หลังพุทธปรินิพพาน พระมหินทเถระ พระศาสนทูต ได้นำเอาพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่ที่ประเทศไทย ก็มาจากราชสำนักของพระเจ้าโศกมหาราช ผู้ครองแคว้นมคอ เพราะฉะนั้นภาษาบาลีคือภาษามคอ ภาษามคอเดิมเรียกว่ามูลภาษา หมายถึงภาษาอันเก่าแก่ ดั้งเดิม ดังมีการประพันธ์เป็นคากาในหนังสือกัจจายนุยกรัตนภูมิ กับบันภาษาชินดี หน้า 33 และคัมภีร์รูปสิทธิบปกรณ์ ฉบับภาษาบาลีไทย หน้า 37 มีว่า

สา มาคธี มูลภาษา นรา ยาวยาทิกปุปิกา

พุรุhmaโน จสสุตาลาปा สมพุทธา วาปี ภัสเร¹²
แปลว่า ภาษามาคธีเป็นภาษาดั้งเดิมของมนุษย์ พูดกันมาตั้งแต่ปฐมภัลปี พวกพรหมทารกที่เกิดมา ยังไม่เคยได้ยินคำพูดใด ๆ และพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสภาษามาคธี¹²

มีข้อความสนับสนุนในเรื่องนี้ในพระวินัยปิฎก จุลวรรณ เล่าเรื่องพระภิกขุ 2 รูปที่มาจากตระกูลวรณะพราหมณ์ เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลให้พระองค์ทรงอนุญาตให้สาวกเปลี่ยนพระพุทธวันจะเป็นฉันทะ (ภาษาสันสกฤตไวทิกะ) แต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามทำเช่นนั้น ทรงบัญญัติให้เหล่าสาวกเล่าเรียนพระพุทธวันจะด้วย ภาษา นิรุตติยา (ภาษาบาลีหรือมาคธี-มคอ) โดยตรัสว่า

¹²Anomdarshi Barua (Bhikshu), *Op. Cit.* p. xxi.

“น กิกุขาว พุทธวจน์ ฉนูโถ อาโรเปตุ, โย อาโรเปยุ อาปตุติ ทุกกฎสุส, อนุชานามิ กิกุขาว สำคัญ นิรดุตติยา พุทธวจน์ ปริยาปุณตุ” แปลว่า ดูก่อนกิกุชุทั้งหลาย เราไม่อนุญาตให้ยกพระพุทธวจนะขึ้นสู่สันตสະ กิกุชุได พึงยกขึ้น กิกุชุนั้น ต้องอาบติทุกกฎ ดูก่อนกิกุชุทั้งหลาย เราอนุญาตให้กิกุชุเล่าเรียนพระพุทธวจนะด้วยภาษาบาลี (สำคัญ นิรดุตติยา)¹³

พระพุทธโโนສาจารย์ ผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎก ได้อธิบายว่า พระพุทธเจ้า “ไม่ทรงอนุญาตให้สาวกทั้งหลายแบลพระพุทธวจนะเป็นภาษาสันสกฤต แต่ทรงอนุญาตให้เรียนเฉพาะภาษามากซี (มคธ) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาของพระพุทธเจ้า คำว่า “ฉันสະ” ในข้อความข้างต้นนั้น ท่านหมายถึงภาษาสันสกฤต ส่วนคำว่า ถกานิรดุตติ หมายถึงภาษามากซี (มคธ)

มติของพระพุทธโโนສาจารย์นี้ เป็นที่ยอมรับของชาวพุทธฝ่ายเถรวาทมากที่เดียว แต่ยังมีนักประชัญชาติโลก 2 คนคือ ริส เดวิดส์ และ ออลเดนเบอร์ก (Rhys Davids and Oldenberg) ไม่ยอมรับมตินี้ พวกลเข้าเปลี่ยนข้อความนั้นว่า “ดูก่อนกิกุชุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เรียนพุทธวจนะด้วยภาษาถิ่นของตนเอง”¹⁴

แนวความคิดของนักประชัญญาทั้งสองนี้ ขัดแย้งกับมติของพระพุทธโโนສาจารย์ คำว่า สำคัญ นิรดุตติยา ตามมติของพระพุทธโโนສาจารย์ หมายถึงภาษาของพระพุทธเจ้าคือภาษามากซี (มคธ) ส่วนมติของริดส์ เดวิดส์และออลเดนเบอร์กนั้น หมายถึงภาษาถิ่นของพระภิกษุแต่ละรูป ยังมีนักประชัญญาท่านหนึ่งคือไกเกอร์ (Geiger) ได้ปฏิเสธมติของริดส์ เดวิดส์ และ ออลเดนเบอร์ก เน่ายอมรับและสนับสนุนมติของพระพุทธโโนສาจารย์¹⁵

มติของพระพุทธโโนສาจารย์ที่ไกเกอร์และนักประชัญญาอื่น ๆ ยอมรับและสนับสนุนนั้น สมควรได้รับการพิจารณา กันอย่างจริงจัง พระพุทธโโนສาจารย์ ได้ปฏิบัติตามประเพณีอันเคร่งครัดของมหาวิหารแห่งเมืองอนุราธบุรี ประเทศาลังกาที่เล่ากันมาด้วยปากเปล่า (มุขปาฐะ) ตั้งแต่สมัยพระมหาทินท์เถระ จนถึงมีการเขียนพระไตรปิฎกลงเป็นลายลักษณ์อักษร ภายใต้การอุปัถമกของพระเจ้าวัชรภุคามีนอวัย กษัตริย์ประเทศาลังกา ในพุทธศตวรรษที่ 4 วินเตอร์นิกซ์ (Winternitz) ก็กล่าวว่า มติของพระพุทธโโนສาจารย์นี้ น่าเชื่อถือได้มากที่เดียว)

¹³พระมหาเสรียรพงษ์ บุณนาณโน, เว่องเดิน. หน้า 9.

¹⁴Wilhelm Geiger, *Op.Cit.* p. 7.

¹⁵Anomdarshi Barua (Bhikshu), *Op.Cit.*, p.xxiv.

เมื่อคราวที่พระพุทธโโนສาจารย์ ต้องการเขียนคัมภีร์อรรถกถาจากพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี พระราواتะเดชะ ผู้เป็นพระอุปัชฌายะ กล่าวว่า “พระไตรปิฎกเท่านั้น มีอยู่เท่านี้ คัมภีร์ อรหัติกถาไม่มีอยู่เลย คัมภีร์ของลัทธิอื่น ๆ ก็ไม่มี ที่ประเทศลังกาอรรถกามีมากมาย พระมหาทินท์ เดชะ ได้รวบรวมไว้และแปลเป็นภาษาสิงหล ท่านจะไปที่นั่น ศึกษาและแปลอรรถกถาเหล่านั้นเป็นภาษาmacr; อรหัติกถาเหล่านั้นจะเป็นประโยชน์แก่มหาชนเป็นอันมาก”¹⁶

แม้ว่าพระมหาทินท์เดชะ จะได้ประสูติและเจริญขึ้นในเมืองอุซเบกีนี แคว้นอันตีกีตาม แต่ท่านก็อยู่ในราชสำนักของพระราชาบิดาที่เมืองปาฐวีบุตระ (ปัจจุบันคือเมืองบัตตะน) เป็นเวลานาน ตามตำนานที่พิมพ์เป็นอักษรสิงหลเล่าว่า เจ้าชายมหาทินทะ อุปสมบทเป็นพระภิกษุ โดยมีพระโมคคัลลีบุตระ ติสสเถระ ผู้เป็นประธานแห่งการทำสังคายนาครั้งที่ 3 เป็นพระอุปัชฌายะ เจ้าหญิงสังฆมิตตา อุปสมบทโดยมีพระนางธรรมปาริเกรี เป็นพระอุปัชฌายะ ในปีที่พระเจ้าอโศกทรงครองราชย์ได้ 6 ปี พระมหาทินท์เดชะได้ศึกษาพระไตรปิฎกับอาจารย์คือพระโมคคัลลีบุตระ ติสสเถระ ประมาณ 3 ปี เมื่ออุปสมบทได้ 12 ปี พระมหาทินท์เดชะได้นำพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่ที่ประเทศลังกาพร้อมกับพระสาวกруปอื่น ๆ อีก 5 รูป ในรัชสมัยของพระเจ้าเทวนัมปิยติสสะ ผู้เป็นกษัตริย์ของประเทศลังกาพระองค์ได้ทรงสร้างมหาวิหารและได้อุทิศถวายแด่พระมหาทินท์เดชะ ตั้งแต่นั้นมามหาวิหารจึงเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนา “ได้รับการดูแลรักษาอย่างกวดขันจนกระทั่งมีการเขียนพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร

กล่าวโดยสรุปแหล่งกำเนิดของภาษาบาลีตามดั้งของพระพุทธโโนສาจารย์ โดยการสนับสนุนและยอมรับของชาวพุทธทั่วไปอยู่ที่แคว้นมคอ ดินแดนที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก

ต่อไปนี้ขอนำเสนารายละเอียดของนักประชัญญาทั้งหลายทางภาษาบาลีที่เกี่ยวกับแหล่งกำเนิดภาษาบาลีมาเสนอโดยย่อ ๆ ดังนี้

1. เบอร์นูฟ และ แลชเซน (Burnouf, Lassen) ไม่ยอมรับมติของพระพุทธโโนສาจารย์ พวกเขากล่าวว่า ภาษาmacr; คือภาษาปรากรูตในทางทิศตะวันออก มีปรากฏในบทละครภาษาสันสกฤตในยุคหลังมากและไวยากรณ์บางอย่าง ก็มีปรากฏอยู่ในภาษาปรากรูต สิ่งเหล่านี้เองนับเป็นข้อแตกต่างจากภาษาบาลีมากที่เดียว ศิลปารีกของพระเจ้าอโศกมหาราชที่อยู่ทางทิศตะวันออกก็ตรงกับภาษาmacr; บทละครภาษาสันสกฤตที่ใช้พูดนั้น ก็ไม่ตรงกับภาษาบาลี เพราะฉะนั้นมติว่าภาษาบาลีคือภาษาmacr; จึงไม่มีหลักฐานน่าเชื่อถือได้

¹⁶Ibid., p.xxv.

2. เวสเตอร์การ์ดและคูห์น (Westergard and E. Kuhn) ยอมรับว่าภาษาบาลีคือภาษาถิ่นของชาวเมืองอุชเซนี¹⁷ เหตุผลประการแรกคือการค้นพบศิลปะจารึกของพระเจ้าโโคกมหาราชที่เมืองคิรนาร์ (Girnar) ปัจจุบันเรียกว่ากุชราต (Gujarat) อักษรในศิลปะจารึกดังกล่าวมีลักษณะใกล้เคียงและคล้ายคลึงกับภาษาบาลีมาก

เหตุผลประการที่สองคือ ภาษาของชาวเมืองอุชเซนีคือ ภาษาแม่ (mother-tongue) ของพระมหินทเกรด ตามประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา กล่าวว่าพระมหินทเกรด เป็นโอรสของพระเจ้าอโศก มีพระราชมารดาเป็นชาวเมืองอุชเซนี แคว้นอันดี ประสูติและเจริญวัยที่กรุงอุชเซนี เมื่ออุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาแล้ว ได้นำเอาระพุทธศาสนาไปเผยแพร่ที่ประเทศลังกา ในสมัยพระเจ้าเทวนัมปิติสสะของลังกา ภาษาที่พระมหินทเกรดนำไปประกาศพระพุทธศาสนานั้น คือภาษาแม่นองพระองค์เอง อันได้แก่ภาษาของชาวเมืองอุชเซนีนั่นเอง มตินีฟรังเก (R.O. Franke) มีความเห็นสอนคล้องคือคล้อยตามด้วย แต่เขามีความเห็นแตกต่างอยู่เล็กน้อย คือเขากล่าวว่า ถ้าคำนำของภาษาบาลีคือบริเวณตั้งแต่ภาคกลางของประเทศไทย จุดเดือดเขาวินชัยทางตะวันตก กรุงอุชเซนี เป็นศูนย์กลางแห่งภูมิภาคนี้ด้วย

3. โอลเดนเบอร์ก และ มูลเลอร์ (Oldenberg and-Muller) ได้ให้ข้อสังเกตว่า ภาษาบาลี เป็นภาษาของชาวแคว้นกาลิค¹⁸ ศิลปะจารึกแห่งขาระเวลา (Kharavela) ที่ขันทะคิรี (Khandagiri)-แสดงให้เห็นว่ามีภาษาหนึ่งซึ่งมีลักษณะคล้ายกับภาษาบาลีมาก โอลเดนเบอร์ก กล่าวว่า พระพุทธศาสนาที่ถูกนำไปเผยแพร่ในประเทศลังกานั้น ต้องนำไปจากประเทศเพื่อนบ้านชัยเดน ใกล้เคียงกัน นั่นคือรัฐกาลิค โดยชาติทั้งสองมีความสมกลมกลืนกัน ถึงแม้บางครั้งจะทำ สังคมร่วมกันก็ตาม เขายังไม่เชื่อต้านทานที่พระมหินทเกรดและพระสาวกปฏิบัติ ฯ นำพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่ที่ประเทศลังกา เขายังกล่าวว่าเป็นเรื่องแต่งขึ้นเอง ไม่มีตัวจริงในประวัติศาสตร์และเขาก็ คัดค้านมติของเวสเตอร์การ์ดและคูห์นที่ว่า ภาษาพูดของพระมหินทเกรดคือภาษาของชาวอุชเซนี เขายังกล่าวว่าพระมหินทเกรดเกิดที่เมืองเวทิส อโศกมหาร ครองเมืองอุชเซนีอยู่ 10 ปี เมื่อพระราชบั�ดาสรรคตแล้ว ได้ย้ายจากกรุงอุชเซนีไปครองกรุงปavaลีบุตร มหาชนกมหาร ได้ ติดตามพระราชบัधดาไปอยู่ที่กรุงปavaลีบุตรตั้งแต่บัดนั้น เมื่ออายุได้ 20 ปี มหาชนกมหารได้อุปสมบท ในพระพุทธศาสนา ระยะเวลาที่เจ้าชายมหาชนกมหารอยู่ที่กรุงอุชเซนีกับปavaลีบุตร ไม่เลี่ยงกัน ครั้นบวชแล้ว ได้ศึกษาเล่าเรียนหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่กรุงปavaลีบุตร ภาษาของทั้งสอง แคว้นย่อมแตกต่างกัน พระมหินทเกรด นำจะเรียนภาษาของชาวเมืองปavaลีบุตรมากกว่าภาษา

¹⁷Ibid., p.xxi.

¹⁸Wilhelm Geiger, Op.Cit., p. 4.

ของชาวเมืองอุซเซนี เพาะพระสังฆส่วนมากอยู่ในแคว้นมคอ โอลเดนเบอร์ก กล่าวอีกว่า ได้มีผู้คนพับศิลาจารีกหลักหนึ่งที่เควันกิลสา (Bhilsa) เมืองมาตรฐานของพระมารดาของพระมหินท- เถระ ปรากฏว่าภาษาในศิลาจารีกต่างจากภาษาบาลีมากที่เดียว¹⁹

4. สเตน โคนอร์, กริสัน และ นลินักขะ ดัตต์ (Sten-Konow Grierson and Nalinaksha Dutt) เชื่อว่า ถ้ากินกำเนิดของภาษาบาลี คือบริเวณเทือกเขาวนธัย โดยให้เหตุผลว่าภาษาไทยมีความสัมพันธ์กับภาษาบาลีอย่างใกล้ชิดและมีรากฐานมาอย่างเดียวกัน ภาษาไทยมีถึงกำเนิดที่บริเวณใกล้เทือกเขาวนธัย กริสันกล่าวว่า โดยหลักฐานแล้ว ภาษาบาลีเป็นภาษาพูดของภาษาธรรม ภาษาบาลีได้เผยแพร่ไปยังเมืองตักสิลาในสถาบันตากเนียงเห็นอ่อน อันเป็นถึงกำเนิดของภาษาไทย โดยลักษณะนี้คำพูดทางตะวันออกที่เผยแพร่หลายไปทางตะวันตกเนียงเห็นอ่อน ได้ทิ้งลักษณะคำพูดที่สำคัญ ๆ ของภาษาตะวันออกไว้ด้วย และในขณะเดียวกันก็รับลักษณะที่ดีเป็นจำนวนมากของภาษาถิ่นตะวันตกเนียงเห็นอ่อน²⁰

5. เอส. เค. ชัตเตอร์จี (S.K.Chatterji) ได้ให้บรรณาว่าระบบเสียงและลักษณะคำพูดของภาษาบาลี ส่วนใหญ่เหมือนภาษาเครื่องเสนี แต่มีรูปคำเก่าแก่จากภาษาถิ่นสถาบันตากเนียงเห็นอ่อน และภาษาถิ่นอาเรียนอื่น ๆ²¹

6. บี.เอ.ม. บารัว (B.M.Barua) กล่าวว่า หลักฐานที่เป็นภาษาถิ่นสำคัญของภาษาบาลีนั้น อาจมีรูปคำมาจากถ้อยคำในศิลาจารีกของพระเจ้าอโศกมหาราช เขาได้เปรียบเทียบพระพุทธวจนะกับอโศกจนะว่า มีความคล้ายคลึงกันมากที่เดียว²²

7. ซีลเวียง เลวี และ เออร์แมน ลูเดอร์ (Sylvain Leve and Hermann Luder) ได้ให้ข้อสังเกตว่าพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีปัจจุบัน ได้ให้ข้อซึ้งที่ดีเป็นจำนวนมากกว่ามีรากฐานมาจากพระไตรปิฎกฉบับเก่าแก่ที่แต่งเป็นภาษาถิ่นตะวันออก ดังนั้นพระไตรปิฎกฉบับแรกนั้น แต่งด้วยภาษาอธรรมากว่า ภาษาปรากฏแก่ทางตะวันออก²³

8. พี.วี. บะปัต (P.V. Bapat) กล่าวว่า ภาษาอธรรมากว่าของศาสนาเชน เป็นรากฐานของภาษาบาลี²⁴

¹⁹Anomdarshi Barua (Bhikshu), *Op.Cit.*, p. xxii.

²⁰⁻²²Ibid., p. xxii.

²³M. Winternitz, *A History of Indian Literature Vol. II.* (Calcutta; Calcutta University, 1933.), p. 604.

²⁴Anomdarshi Barua (Bhikshu), *Op.Cit.* p. xxiii.

9. วิส เดวิดส์ (T.W.Rhys Davids) กล่าวว่า ภาษาบาลีมีรากฐานมาจากภาษาของชาวโภคถ โดยให้เหตุผลว่า สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าอยู่ที่เควันโภคถ พระพุทธawanได้เกี่ยวข้องกับ 2 อาณาจักรคือ อาณาจักรโภคถ และอาณาจักรมคธ ในอินเดียตอนเหนือ ศูนย์กลางของพระพุทธ-ศาสนาอยู่ที่ 2 อาณาจักรนี้ ยิ่งไปกว่านั้นกรุงบิลพัสดุ เมืองหลวงของมหาชนรัฐสักกะ อันเป็น สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้า อยู่ในเควันโภคถเมื่อกัน โดยธรรมชาติภาษาแม่ของพระพุทธ-เจ้าคือภาษาของชาวโภคถ ดังนั้นพระพุทธเจ้าอาจทรงแสดงธรรมของพระองค์ด้วยภาษา หนึ่งที่พูดกันในเควันโภคถและเควันมคธ เช่นเดียวกันกับภาษาอินเดียที่ใช้พูดกันในรัฐอุตตรประเทศและรัฐพิหารในปัจจุบัน²⁵

10. ไกเกอร์และวินดิช (Geiger and Windish) ได้สนับสนุนความเชื่อแบบเก่า ๆ ที่ว่า ภาษาบาลีคือภาษาสำคัญ อันเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้า ได้ทรงเทศนาสั่งสอนแก่ไว้ในยัตติร์ เขาได้ อ้างถึงพระภิกษุที่มาจากการณะพราหมณ์ 2 รูป ในพระวินัยปิฎก จุลบรรรรค ตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว²⁶

4.4 วิวัฒนาการของภาษาบาลี

ภาษาบาลีคือภาษาที่บันทึกพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาในภาษาไทย เก่าๆ ตาม ประวัติบอกว่าภาษาบาลีเกิดขึ้นในยุคแรกแห่งภาษาอารยันยุคกลางดังกล่าวมาแล้ว ถ้าจะดู วิวัฒนาการของภาษาบาลี ต้องดูวิัฒนาการของวรรณคดีพระพุทธศาสนาประกอบด้วย เพราะ ภาษาบาลีนั้นเป็นภาษาที่บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่าพระไตรปิฎก นอกจากคัมภีร์ หลักคือพระไตรปิฎกแล้ว ยังมีคัมภีร์ที่เป็นวรรณคดีในยุคต่อมา เช่น คัมภีร์อรรถกถา ภูมิ อนุภูมิ ปกรณ์พิเศษ โยชนा พจนานุกรมบาลี คัมภีร์บาลีไวยากรณ์ เป็นต้น เช่นเดียวกับภาษา ป्रากฤตที่ได้บันทึกคำสอนของศาสนาเชน ซึ่งมีมหายีระเป็นศาสดา เพราะฉะนั้น วรรณคดีบาลี หรือภาษาบาลี มีวิวัฒนาการแบ่งเป็นยุคได้ 4 ยุคดังนี้²⁷

1. ยุคคตา หรือ ยุคร้อยกรอง (The language of the Gatha)

ภาษาบาลีในยุคนี้ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ยังคงมีรูปคำพูดเก่า ๆ มากมาย รูปคำพูดเก่า ๆ

²⁵⁻²⁶Ibid., p. xxiii.

²⁷Ibid., p. xix-xx.

นี้ ได้รับอิทธิพลมาจากภาษาอินเดียอารยันโบราณ โดยมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเสียง ยกตัวอย่าง เช่น รูปภาษา เป็นรูปคำที่วัฒนาการมาจากรูปแบบภาษาอินเดียอารยันโบราณ ส่วนคำว่า ราชโน เป็นรูปคำใหม่ ภาษาบาลีในยุคนี้นิยมประพันธ์เป็นคัมภีร์ หรือคำร้อยกรอง มีการบังคับ ครุ ลหุ ปราภูภูมิในคำประพันธ์นั้น ๆ คำประพันธ์ในสุตตนิบาต เป็นคำราตรีอย่างในยุคนี้

2. ยุคร้อยแก้ว (Prose language) ภาษาบาลีในยุคนี้เป็นยุคร้อยแก้ว มีรูปลักษณะคำ ประกอบขึ้นด้วยส่วนที่เหมือนกันและเป็นภาษามีรูปแบบแน่นอนมากกว่าภาษาบาลีในยุคคณา หรือร้อยกรอง รูปคำเก่า ๆ ในยุคนี้ ยังคงรักษาไว้ บางครั้งก็หายไปเลยไม่มีใช้ ภาษาบาลีใน ยุคร้อยแก้วนี้ มีปราภูภูมิในพระไตรปิฎก ซึ่งนักประชัญญ์ส่วนใหญ่มีความเห็นว่า บทร้อยแก้วในพระ ไตรปิฎกนั้น มีการเพิ่มเติมเข้ามาในภายหลัง โดยพระธรรมลังคหกอาจารย์ทั้งหลาย เป็นผู้รวบรวม พระพุทธจััด พระธรรมเทคโนโลยีของพระพุทธเจ้าตนนี้ ส่วนมากเป็นคำคณา หรือคำร้อยกรองสั้น ๆ กระทัดรัด ได้เนื้อความมาก ภาษาบาลียุคร้อยแก้วนี้ จึงมีลักษณะรูปคำเป็นระเบียบแบบแผน คงเส้นคงวาได้ดี มีโครงสร้างไวยากรณ์ที่แน่นอน พระไตรปิฎกมีปราภูภูมิในยุคนี้

3. ยุคร้อยแก้วระยะหลัง (Post prose language) วิวัฒนาการภาษาบาลีในยุคนี้ หมายถึง ยุคร้อยแก้วที่แต่งขึ้นภายหลังพระไตรปิฎก วรรณคดีบาลีที่แต่งหลังพระไตรปิฎกมี คัมภีร์ อรหणกถาประเทาต่าง ๆ ของท่านพระพุทธโมสาจารย์ พระธรรมปala พระพุทธหัตตะ เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีคัมภีร์ปกรณ์พิเศษต่าง ๆ เช่น มิลินทปัญหา เนตติปกรณ์ เปญโภคเทศา วิสุทธิมรรค เป็นต้น รูปลักษณะภาษาบาลีในยุคนี้ มีมาตรฐานที่ก้าวหน้า มีการจำกัดใช้คำเก่า ๆ มากที่เดียว และนอกจากนี้ยังได้กำหนดรูปแบบที่ดีและละเอียดลออขึ้นใช้ในยุคนี้อีกด้วย

4. ยุคร้อยกรองประดิษฐ์ (Artificial language) วิวัฒนาการภาษาบาลีในยุคนี้ ไม่มีลักษณะ รูปแบบที่แน่นอนเป็นลักษณะภาษาผสมรูปคำพูดที่ยืมมาจากวรรณคดีเก่า ๆ และวรรณคดีในยุค หลังอย่างอิسلامี ภาษาบาลีในยุคนี้นิยมใช้ภาษาเก่า ๆ และนิยมใช้ภาษาสันสกฤตที่เป็นเช่นนี้ อาจจะเป็นเพราะผู้แต่งไม่รู้ภาษาบาลีดีเท่าที่ควร จึงแต่งขึ้นมาโดยอาศัยคำศัพท์ต่าง ๆ จาก พจนานุกรมก็เป็นได้

เมื่อได้เห็นความแตกต่างของการวิวัฒนาการ หรือการเปลี่ยนแปลงภาษาบาลีทั้ง 4 ยุคมาแล้ว พอกลุบได้ว่า ยุคแรกยังใช้ภาษาเก่า ไม่มีรูปแบบที่แน่นอนตามตัว ยุคที่สอง มีรูปแบบที่ แน่นอน เป็นยุคแห่งพระไตรปิฎก ยุคที่สาม ภาษาบาลีมีรูปแบบที่ก้าวหน้ากว่ายุคทั้งสอง เพราะเป็น ยุคของพระอรรถกถาจารย์ ผู้แต่งอรรถกถาอธิบายความในพระไตรปิฎก ส่วนยุคสุดท้ายคือยุค

ที่สืบต่อ เป็นยุคที่ภาษาบาลีสมมตานิยมใช้รูปคำที่มาจากวรรณคดีเก่าและวรรณคดีในยุคหลัง ทั้งนิยมใช้ภาษาเก่าและรูปคำมาจากภาษาสันสกฤตด้วย

4.5 วรรณคดีบาลี

วรรณคดีบาลีแบ่งออกเป็น 2 ชนิดใหญ่ ๆ คือ

1. วรรณคดีบาลีที่เป็นตัวพระไตรปิฎก (Canonical Literature)
2. วรรณคดีบาลีที่ไม่ใช่ตัวพระไตรปิฎก (Non Canonical Literature)

ของล่าவวรรณคดีบาลีแต่ละชนิดโดยสังเขปดังนี้

1. วรรณคดีบาลีที่เป็นตัวพระไตรปิฎก หมายถึง พระไตรปิฎกนั้นเอง คำว่าพระไตรปิฎก แยกศัพท์ได้ว่า ไตร + ปิฎก แปลตามอักษรว่า ตะกร้า หรือ กระจาด 3 ใบ หมายถึงคัมภีร์หลักที่สำคัญที่สุด 3 คัมภีร์ของพระพุทธศาสนาคือ

1. พระวินัยปิฎก ว่าด้วยพระวินัย
2. พระสูตรตันตปิฎก ว่าด้วยพระธรรมเทศนาทั่ว ๆ ไป มีประวัติและเรื่องราวประกอบ
3. พระอภิธรรมปิฎก ว่าด้วยพระธรรมเทศนาที่เป็นข้อธรรมะล้วน ๆ ไม่มีประวัติและเรื่องราวประกอบ

พระวินัยปิฎก แบ่งเป็น 5 คัมภีร์คือ

1. มหาวิภัค หรือ กิกขุวิภัค ว่าด้วยศีลของพระภิกษุ 227 ข้อ
2. กิกขุณิวิภัค ว่าด้วยศีลของนางกิกขุณี 311 ข้อ
3. มหาวรรค ว่าด้วยวรรคใหญ่ แบ่งเป็น 10 หมวด
4. จุลวรรค ว่าด้วยวรรคเล็ก แบ่งเป็น 10 หมวด
5. บริหาร ว่าด้วยหัวข้อเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ

พระสูตรตันตปิฎก แบ่งเป็น 5 หมวดคือ

1. ทีชนิกาย ว่าด้วยพระสูตรหมวดญา
2. มัชฌิมนิกาย ว่าด้วยพระสูตรหมวดปานกลาง
3. สังยุตниковาย ว่าด้วยพระสูตรหมวดที่ประมวลเป็นเรื่องเดียวกัน
4. อังคุตตโน nikay ว่าด้วยหมวดยิ่งด้วยองค์คือจัดลำดับธรรมะไว้เป็นหมวด ๆ ตามลำดับ เช่น หมวดหนึ่ง หมวดสอง หมวดสาม เป็นต้น
5. ขุทกนิกาย ว่าด้วยหมวดเล็กน้อยที่จัดเข้าในหมวดทั้งสี่ไม่ได้

พระอภิธรรมปีปฏิก
แบ่งเป็น 7 คัมภีร์คือ

1. สังค尼 ว่าด้วยการรวบรวมหมู่ธรรมะแล้วจัดเป็นประเพณ
2. วิภัค ว่าด้วยการแยกธรรมะออกเป็นข้อ ๆ
3. ชาตุกถา ว่าด้วยชาติ จัดธรรมโดยชาติต่าง ๆ
4. ปุคคลบัญญัติ ว่าด้วยบัญญัติ 6 ประการ
5. กථารัตถุ ว่าด้วยคำถามและคำตอบ อย่างละ 500 ข้อ
6. ยมก ว่าด้วยธรรมะเป็นคู่ ๆ
7. ปัญญา ว่าด้วยปัจจัยต่าง ๆ 24 ประการ

2. วรรณคดีที่ไม่ใช่พระไตรปีฎิก วรรณคดีประเพณนี้มีดังนี้

1. อรหตกถา คือคัมภีร์ที่แต่งขึ้นมาเพื่ออธิบาย ขยายความในพระไตรปีฎิก
2. ภีก้า คือคัมภีร์ที่แต่งขึ้นมาเพื่ออธิบาย ขยายความในคัมภีร์อรหตกถา
3. อนุภีก้า คือคัมภีร์ที่แต่งขึ้นมาเพื่ออธิบาย ขยายความในคัมภีร์ภีก้า
4. โยชนा คือคัมภีร์ที่แต่งขึ้นมาเพื่ออธิบายคำ และให้ความหมายคำของอรหตกถา ภีก้า หรือ อนุภีก้า เช่น โยชนาคัมภีร์สมันตปาสาทิกา เป็นต้น
5. ปกรณ์พิเศษ คือคัมภีร์ที่แต่งอธิบายธรรมะของพระพุทธเจ้าออกพิสดารออกไป เช่น มลินทปัญหา, วิสุทธิมรรค เป็นต้น
6. ตำราบาลีไวยากรณ์ คือคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่อวางหลัก ระเบียบของภาษาบาลี เช่น คัมภีร์กัจจายนะ เป็นต้น
7. พจนานุกรม คือหนังสือที่รวบรวมศัพท์ต่าง ๆ พร้อมทั้งให้คำแปล เช่น ชาตมัญชุสา เป็นต้น

III. บทสรุป

1. ตามประวัติศาสตร์ทางภาษากล่าวไว้ว่า ภาษาบาลีสันสกฤต จัดอยู่ในคราบภูลภาษาอินโด-ยุโรป (Indo-European Language) คราบภูลภาษาอินโด-ยุโรป แบ่งออกเป็น 2 สายคือ ภาษาอินโด ยุโรปสายตะวันตก และภาษาอินโด ยุโรปสายตะวันออก ซึ่งเดิมของภาษาอินโด ยุโรป คือ อารยัน ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปหลายชื่อ ในที่สุด才ได้ชื่อว่า อินโด-ยุโรป ลักษณะภาษาไทยในคราบภูลนี้มีการเปลี่ยนแปลงท้ายคำด้วยวิภาคตัวและปัจจัยเพื่อบอกเพศ พจน์ การก บุรุษ ก าล และวาจก
2. ภาษาอินเดียอารยัน หมายถึงภาษาอินโด ยุโรป สายตะวันออกที่ชาวอารยันในเอเชียกลาง ได้นำเข้ามาในประเทศอินเดียตอนเหนือเมื่อประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว ภาษาอินเดียอารยัน แบ่งออกเป็น 3 สัญคือ
 1. สัญโ碧ราณ
 2. สัญกลาง
 3. สัญใหม่
3. ประวัติของภาษาสันสกฤตกล่าวไว้ว่า ภาษาสันสกฤตเกิดในภาษาอินเดียอารยันยุคแรกคือ ยุคโบราณ ภาษาอินเดียอารยันในยุคนี้ มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ฤกษาที่มีอายุอยู่ราว ๆ 4,000 ต่อมาภาษาสันสกฤตก็มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวทอื่น ๆ ได้แก่ สามเวท ยชุรเวทและอตรพเวท เนื่องจากภาษาสันสกฤตในคัมภีร์พระเวททั้งสามคือ ฤคเวท สามเวทและยชุรเวท มีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวคือ คำบทสำคัญมีอยู่ในคัมภีร์หนึ่ง กลับไม่มีในพระคัมภีร์หนึ่ง บางเรื่องต้องมีคำอธิบายจึงจะเข้าใจ ทั้งนี้ เพราะ คัมภีร์พระเวทตั้งกล่าวว่ามีการแต่งในเวลาและสถานที่ต่างกัน

ด้วยสาเหตุตั้งกล่าวมานี้ นักประชุมฯ ทรงมีทางนิรุกติศาสตร์ซึ่งปานิจึงได้รวบรวม ข้อแตกต่างของภาษาในคัมภีร์พระเวทตั้งกล่าวมาบปรับปรุงคงแปร่และเรียบเรียงใหม่ ตั้งชื่อภาษาที่แตกต่างเรียบเรียงและแต่งขึ้นนั่นว่า "สันสกฤต" หมายถึงภาษาที่ตกลดีแล้ว ภาษาสันสกฤตมีความหมาย 2 ชนิดคือ

1. ความหมายแคบ หมายถึงภาษาลันสกฤตแบบคลาสสิกที่พราหมณ์ปานิชได้ปรับปรุง ปรับปรุงและสร้างมาจากคัมภีร์พระเวท
2. ความหมายกว้าง หมายถึงภาษาลันสกฤตในคัมภีร์พระเวทและภาษาลันสกฤตแบบคลาสสิกของปานิช
4. ประวัติวรรณคดีลันสกฤต เกิดขึ้นครั้งแรกในคัมภีร์ฤกเวทเมื่อประมาณ 4,000 ปีมาแล้ว ต่อมาถูกแปลงในคัมภีร์พระเวทเล่มอื่น ๆ และในยุคต่อมาได้มีนักประชุมลันสกฤตได้แต่งวรรณคดีลันสกฤตทั้งร้อยกรองและร้อยแก้วขึ้นมา กามาย เช่น คัมภีร์มหาภพย์ ได้แก่ มหาภารตะและรามายณะ คัมภีร์ปุราณะ คัมภีร์ตันตระ คัมภีร์ธรรมศาสตร์ ตำราภพย์กลอนโคลงฉันท์ ตำราไวยกรณ์ ตำรานาฏศิลป์ ตำราสังคีตศิลป์ และวรรณคดีลันสกฤตเรื่องอื่น ๆ
5. ประวัติภาษาบาลีก่อตัวไว้จากภาษาบาลีเกิดขึ้นในภาษาอินเดีย อารยันยุคกลางในยุคหนึ่งของการแบ่งออกไปเป็น 3 ระยะคือ ระยะโบราณ ได้แก่ศิลาจารีก ปรากุตภาษาบาลี ระยะที่ 2 ได้แก่ภาษาปรากุตถี่ ต่าง ๆ ระยะที่ 3 ได้แก่ภาษาอปภรัมศะ คำว่า "บาลี" มีความหมาย 3 อย่างคือ
 1. บาลี หมายถึงพุทธศาสนาคือคำสอนของพระพุทธเจ้า
 2. บาลี หมายถึงภาษาในคัมภีร์พระไตรปิฎก
 3. บาลี หมายถึงแนวหรือแนวทางของพระไตรปิฎก
6. แหล่งกำเนิดภาษาบาลี ยังหาข้อมูลไม่ได้ มีการสันนิษฐานว่า แหล่งกำเนิดบาลีอาจจะอยู่ในแคว้นมารี (มาครี) หรือภาษาถิ่นของชาวอุซเซนี หรือภาษาของชาวแคว้นกาลิงคะ หรืออาจจะอยู่ในบริเวณเทือกเขา-win-chay หรืออาจเป็นภาษาออรุธมารี ฯลฯ
ภาษาบาลีมีวัฒนาการแบ่งออกเป็น 4 ยุคคือ
 1. ยุคคณาทรหรือร้อยกรอง
 2. ยุคร้อยแล้ว
 3. ยุคร้อยแก้วร้อยหลัง
 4. ยุคร้อยกรองประดิษฐ์

7. วรรณคดีบาลีแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. วรรณคดีที่เป็นพระไตรปิฎก มีพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก จัดเป็นคัมภีร์หลัก
2. วรรณคดีบาลีที่ไม่ใช่พระไตรปิฎก ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์ภูริ อนุภูริ คัมภีร์โยชนा คัมภีร์ปกรณ์พิเศษ ตำราบาลีไวยากรณ์และคัมภีร์อื่นๆ

คำถ้าบทท้ายบท

1. ภาษาบาลีสันสกฤต จัดอยู่ในตระกูลภาษาอะไร ตระกูลภาษาบาลีสันสกฤต มีประวัติเป็นมาอย่างไร ลักษณะสำคัญของภาษาในตระกูลนี้มีอย่างไร ให้อธิบายความหลักวิชา
2. ภาษาอินเดีย อารยัน มีประวัติและวิวัฒนาการเป็นมาอย่างไรบ้าง ให้อธิบายโดยละเอียดพร้อมทั้งยกหลักฐานประกอบคำอธิบาย
3. ภาษาสันสกฤต มีประวัติและความหมายอย่างไรบ้าง อธิบายความหลักวิชามาโดยละเอียด
4. ประวัติวรรณคดีสันสกฤต เริ่มต้นเมื่อไร หลักฐานครั้งแรกและครั้งต่อ ๆ มา มีอะไรบ้าง ให้กล่าวถึงข้อและความหมายของวรรณคดีสันสกฤตที่ได้เรียนมา
5. ภาษาบาลี มีประวัติศาสตร์ทางด้านภาษาเป็นมาอย่างไรบ้าง กล่าวโดยละเอียดและให้อธิบายความหมายของคำว่า "บาลี" มาโดยละเอียด
6. ภาษาบาลีมีแหล่งกำเนิดที่ไหน ให้วิเคราะห์ตามหลักฐานของนักประชุมทางบาลีและให้อธิบายวิวัฒนาการของภาษามาโดยละเอียด
7. วรรณคดีบาลีแบ่งออกเป็นกี่ประเภท อะไรบ้าง ให้กล่าวแต่ละประเภทและความหมายของประเภทนั้น ๆ มาโดยละเอียด